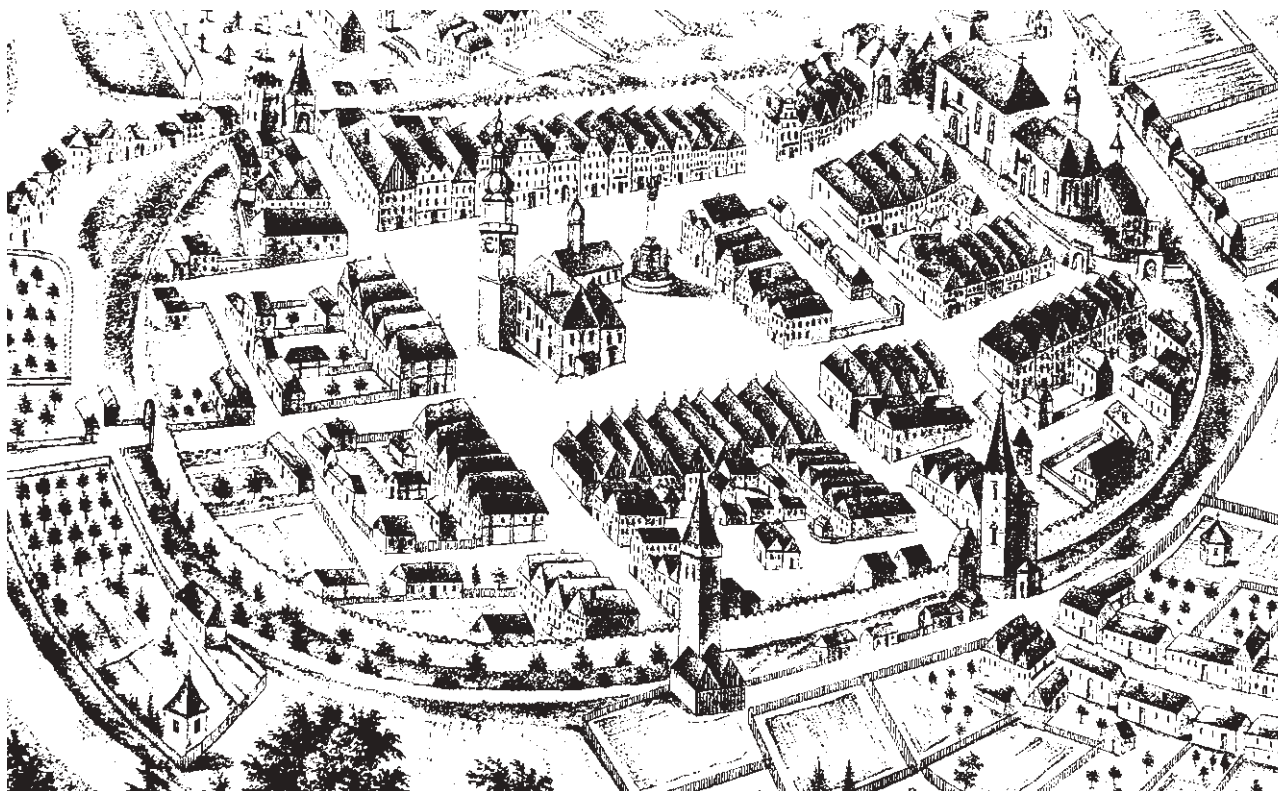

Małgorzata Ruchniewicz, Stanisław Rosik, Przemysław Wiszewski

BYSTRZYCA KŁODZKA

Zarys rozwoju miasta na przestrzeni wieków

Recenzje:

prof. dr hab. Elżbieta Kościk, Uniwersytet Wrocławski

prof. dr hab. Rościsław Żerelik, Uniwersytet Wrocławski

Redakcja:

Małgorzata Gołąb

Opieka redakcyjna:

Magdalena Wasąg

Indeks osób:

Weronika Wodzińska

Projekt okładki i składu:

Wojciech Miatkowski

Skład:

Tomasz Kuc

© Copyright by Gmina Bystrzyca Kłodzka, Łódź 2018

Drogi Czytelniku

Książka, którą trzymasz w dłoni, jest efektem pracy m.in. autora, zespołu redakcyjnego, grafików i wydawcy. Prosimy, abyś uszanował ich pracę.

Nie kopiuj większych fragmentów, nie publikuj ich w internecie. Cytując fragmenty, nie zmieniaj ich treści i podawaj źródło ich pochodzenia.

Dziękujemy.

ISBN 978-83-7729-459-8

KSIĘŻY MŁYN Dom Wydawniczy Michał Koliński

90-345 Łódź, ul. Księży Młyn 14

tel./faks 42 632 78 61, 42 630 71 17, 602 34 98 02

infolinia: 604 600 800 (codziennie 8-22, także sms), gg 414 79 54

www.km.com.pl; e-mail: biuro@km.com.pl

Łódź 2018. Wydanie 2 poprawione i rozszerzone

Nakład 2300 egz.

Spis treści

Wstęp do wydania II	9	
Od autorów do wydania II	11	
Słowo wstępne do wydania I	15	
Od autorów do wydania I	17	
Najdawniejsze dzieje Bystrzycy Kłodzkiej na tle regionu		
(do początku XIV w.) Stanisław Rosik	21	
W kręgu najdawniejszych wspólnot ludzkich	25	
W dobie barbaricum	31	
Między Czechami Przemyślidów a Polską Piastów – w Europie	34	
Nad rwącą wodą... Zanim powstało Habelschwerdt	38	
Hawelswerd, Habelswerde, Hawelswerde, czyli... Habelschwerdt	40	
Zagadkowe początki miasta	41	
Średniowieczna communitas (1319–1501) Przemysław Wiszewski		51
Jak powstało miasto	53	
Polityka w mieście i dla miasta	60	
Gospodarcze centrum okręgu	74	
Miejska pobożność	81	
Bystrzycka codzienność	92	
W epoce przemian (1501–1648) Przemysław Wiszewski		105
Niec o ustroju miejskim	109	
Różne oblicza reformy Kościoła	120	
Rozkwit gospodarki	128	
Życie w małym mieście, czyli nowożytna Bystrzyca	137	
Kłęska wielkiej wojny (1618–1648)	150	

Dążąc do stabilizacji (1648–1742) Przemysław Wiszewski	171
Polityka i władza, czyli sztuka uników	174
Odbudowa miasta i jego gospodarki	180
Rekatolicyzacja	189
Pożary, zarazy i życie miasta	194
Pruskie porządki (1742–1813) Przemysław Wiszewski	209
Między Habsburgami a Hohenzollernami	211
Rozwój hamowany przez los	215
Liczba mieszkańców Bystrzycy w latach około 1650–1809	216
Gospodarka	218
Katolicy i protestanci	220
Kształt miasta	223
W cieniu Napoleona	226
Okres pokoju i rozwoju (1815–1914) Małgorzata Ruchniewicz	231
Odbudowa po wojnie i pożarach, Bystrzyca Kłodzka stolicą powiatu	234
Ludność miasta i jej zajęcia	246
Rozwój miejskiej infrastruktury i gospodarki w drugiej połowie	
XIX w.	249
Warsztaty rzemieślnicze, kantory kupców i fabryki zapalek	269
Miejskie finanse	275
Bystrzycka samorządność	278
Mieszkańcy Bystrzycy a wielka polityka (Wiosna Ludów, kulturkampf,	
wybory parlamentarne)	281
Mieszkańcy miasta przy urnach wyborczych	292
Rozwój demograficzny miasta do 1914 r.	297
Stowarzyszenia, związki, bractwa. Życie organizacyjne przed	
I wojną światową	299
Muzyczne pasje mieszkańców	307
Pisarze i badacze lokalnej historii	310
Oświata w murach miasta	317
Kwestie wyznaniowe	324
Czas wojen i kryzysu (1914–1945) Małgorzata Ruchniewicz	339
Miasta jako zaplecze frontu Wielkiej Wojny	342
Powojenny kryzys	347
Miliony, miliardy, biliony marek... ..	353
Przełamanie kryzysu	358

Życie organizacyjne i towarzyskie	361
Rozwój infrastruktury i reforma oświaty	367
Wielki kryzys w małym mieście	371
Naziści w Bystrzycy	374
Budowa totalitarnego państwa	380
Prześladowania bystrzyckich Żydów	387
Gospodarka w trybach nazistowskiego rozwoju	389
Kultura w cieniu swastyki	392
Od zaplecza frontu po miasto okupowane (1939–1945)	394
Z Rzeszy Niemieckiejdo Polski Ludowej. Miasto w drugiej połowie	
XX w. Małgorzata Ruchniewicz	409
Narodziny Bystrzycy Kłodzkiej	411
Usunięcie niemieckich mieszkańców i tworzenie się nowej społeczności	416
Powstanie nowej administracji i rozwój życia politycznego	424
Życie kulturalne i religijne. Pierwsze organizacje	432
Stan miejskiej gospodarki w końcu lat 40. XX w.	440
Rozwój miasta w cieniu gospodarki nakazowo-rozdzielczej	443
Bystrzycki skok rozwojowy w latach 60. i 70. XX w.	447
Warunki życia ludności	453
Rzemiosło i przemysł w warunkach gospodarki centralnie sterowanej	458
Kryzysowe lata 80. XX w.	462
Aktywność polityczna pod nadzorem	465
„Odwilż” i kolejne polityczne zakręty z bystrzyckiej perspektywy	470
Od „Solidarności” do „okrągłego stołu”	479
Aktywność kulturalna w warunkach realnego socjalizmu	486
Bystrzyca Kłodzka w III RP (1989–2018) Małgorzata Ruchniewicz	507
Obywatele głosują.	
Odrodzenie samorządności lokalnej i demokracji parlamentarnej ..	510
Dawne kłopoty i nowe ciężary	516
Kolejne reformy i ich skutki	520
Inwestycje i plany rozwojowe do 2006 r.	524
Druga dekada XXI w. pod znakiem inwestycji	528
Życie społeczno-kulturalne i sportowe ostatniego ćwierćwiecza	536
Resumé	557
Zusammenfassung	563

Abstract	571
Bibliografia	577
Spis ilustracji	589
Indeks osób	603

Wstęp do wydania II

Szanowni Państwo,

w roku 2019 Bystrzyca Kłodzka będzie obchodzić 700-lecie uzyskania praw miejskich. Status ten nadał jej król Jan Luksemburski w roku 1319. To szczególny jubileusz, godny specjalnego podkreślenia. Na pewno taką formą jest wydawnictwo, które trzymają Państwo w rękach. To jego drugie wydanie...

Przed jedenastu laty – z inicjatywy władz samorządowych miasta i gminy oraz Dolnośląskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego – po raz pierwszy ukazała się monografia Bystrzycy Kłodzkiej. Wydawnictwo zostało

pomyślane jako kompendium wiedzy o przeszłości i współczesności naszego miasta i jego okolic, którą do tej pory zawierały dziesiątki opracowań, nie zawsze dostępnych dla osób tym zainteresowanych. Tym bardziej więc było zasadne zgromadzenie tego zasobu w jednym miejscu – we wspomnianej monografii, której przygotowania i opracowania podjęło się troje naukowców z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Jak wkrótce się okazało – było to mozolne i zarazem pracochłonne wyzwanie, zakończone sukcesem. Stał się on możliwy, gdyż oprócz zespołu autorskiego zadanie zostało wsparte przez wiele lokalnych instytucji i podmiotów gospodarczych. Między innymi Gmina Bystrzyca Kłodzka w tamtym okresie, czyli w latach 2005–2007, mocno inspirowała te działania, widząc także w nich sposób na przybliżenie historii miasta jego mieszkańcom oraz coraz liczniej odwiedzającym go gościom.

Upływ czasu, a wraz z nim dokonujące się zmiany w życiu społecznym i gospodarczym Bystrzycy Kłodzkiej, ujawnienie nowych faktów z przeszłości z nią związanych oraz konieczność utrwalenia tych ważniejszych ze współczesności zachęciły samorząd gminy do podjęcia działań na rzecz aktualizacji pierwszego wydawnictwa monograficznego. I tym razem Gmina

Bystrzyca Kłodzka sięgnęła po wypróbowany zespół tworzony przez profesorów UWr – Małgorzatę Ruchniewicz, Stanisława Rosika i Przemysława Wiszewskiego.

Niezależnie od badania zasobów archiwalnych i studiowania dostępnych opracowań dotyczących naszego miasta, zespół skorzystał z wiedzy i zasobów pasjonatów historii oraz współpracujących z nim przedstawicieli wielu instytucji. To powoduje, że drugie wydanie monografii Bystrzycy Kłodzkiej jeszcze bardziej interesujące i atrakcyjne. A dodając do tego troskę Domu Wydawniczego „Księży Młyn” z Łodzi o stronę edytorską – dziełem wręcz unikatowym, które – czego życzę – na pewno uzyska status białego kruka wśród tego rodzaju opracowań lokalnych.

Szanowni Państwo, życząc interesującej lektury, która pozwoli nam wszystkim jeszcze lepiej poznać fakty związane z jednym z najstarszych miast na Dolnym Śląsku, gorąco dziękuję za to wydawnictwo wszystkim osobom i instytucjom, które wniosły w jego powstanie swoją nawet najmniejszą część.

Z wyrazami szacunku

Renata Surma

Burmistrz Bystrzycy Kłodzkiej
Bystrzyca Kłodzka, lipiec 2018

Od autorów do wydania II

Propozycja przygotowania drugiego wydania książki jest dla jej autorów zawsze wyjątkowym wydarzeniem. Otrzymują oni dowód, że ich pracę mimo upływu lat nadal się ceni i ciągle interesują się nią czytelnicy. Zyskują również szansę na krytyczne spojrzenie na tekst sprzed lat, poprawienie go i uzupełnienie tak, by lepiej oddawał obecny stan wiedzy i pełniej wykorzystywał dostępne materiały źródłowe. Przyjęliśmy zatem z zadowoleniem ofertę wznowienia publikacji, tym bardziej że wiązało się to z możliwością nowego, bardziej atrakcyjnego dla odbiorców opracowania graficznego całości.

Oddajemy zatem do rąk czytelników poprawione, uzupełnione, a w niektórych rozdziałach znacząco poszerzone i napisane w oparciu o nowe źródła drugie wydanie książki *Bystrzyca Kłodzka. Zarys rozwoju miasta na przestrzeni wieków*. W publikacji znalazło się wiele nowych ilustracji. Podobnie jak poprzednio okres wczesnego i pełnego średniowiecza opisał Stanisław Rosik. Rozwój miasta od początku wieku XIV do czasów napoleońskich nakreślił Przemysław Wiszewski. Ostatnie dwa stulecia w dziejach miasta wyszły spod pióra Małgorzaty Ruchniewicz. Narrację doprowadziliśmy do czasów współczesnych, tj. 2018 r., choć oczywiście w odniesieniu do tak bliskich wydarzeń, z racji braku dystansu czasowego, czytelnik oczekiwać może bardziej kronikarskiego opisu niż głębszej analizy. Mamy jednak nadzieję, że książka nie tylko pobudzi zainteresowanie przeszłością miasta i jego okolic, skłoni do dyskusji o historycznym dziedzictwie i tożsamości współczesnych mieszkańców gminy, ale i zainspiruje nowe badania naukowe i prace dokumentacyjne. Zbieranie i zabezpieczanie różnego rodzaju świadectw, także dotyczących okresu po 1945 r., jest bardzo ważne. Konieczne jest stałe rozwijanie inicjatyw podejmowanych na tym polu m.in. przez Bibliotekę Publiczną i Muzeum Filumenistyczne. Podczas dyskusji o ponownej edycji książki pojawiały się nowe pomysły i propozycje. Ich wykonanie czasem przerosło jednak nasze możliwości. Dotyczy to m.in. zbierania informacji o osobach wywodzących się z miasta, które stały się znaczącymi, zasłużonymi postaciami w swoich

środowiskach zawodowych i nowych miejscach zamieszkania. Ich kariery i osiągnięcia są przecież w jakiejś części wynikiem bystrzyckiego *genius loci* i mogą stać się przedmiotem lokalnej dumy.

Dziękujemy burmistrz Bystrzycy Kłodzkiej, Renacie Surmie, jej najbliższym współpracownikom oraz Radzie Miejskiej za podjęcie inicjatywy przygotowania nowego wydania tej książki oraz okazanie niezbędnego dla tego projektu wsparcia finansowego i organizacyjnego. Za merytoryczną pomoc w przygotowaniu książki do druku dziękujemy pracownikom Urzędu Miasta i Gminy i wielu bystrzyckich instytucji, którzy w ramach specjalnie powołanego do tego zadania zespołu zbierali potrzebne informacje i ilustracje oraz przesyłali uwagi do wybranych fragmentów tekstu. Słowa podziękowania kierujemy zwłaszcza do koordynujących różne działania Ewy Koczergo, Renaty Rupniewskiej, Agnieszki Maryniak i Roberta Dumy. Dziękujemy wiceburmistrz Bystrzycy Kłodzkiej, Beacie Huculak-Szpanier, nie tylko za cenne uzupełnienia i uwagi, ale przede wszystkim za zebranie informacji o wielkości i rodzaju nakładów inwestycyjnych w ostatniej dekadzie. Jesteśmy wdzięczni za udostępnienie materiałów i wszelkich potrzebnych informacji Tomaszowi Nowickiemu, Małgorzacie Jaworskiej, Amelii Iwańskiej, Tadeuszowi Piotrowskiemu, Krystynie Magierowskiej-Kaszy. Informacje dotyczące bystrzyckiego sportu przekazali Mieczysław Krawczyk i Roman Muł. Swoimi bogatymi zbiorami i szeroką wiedzą podzielili się z nami bystrzyccy kolekcjonerzy i pasjonaci historii lokalnej: Wiesław Czermak, Felicjan Kaczmarek, Andrzej Rusak, Andrzej Wziętek i Waldemar Zieliński. Ich kolekcje to prawdziwe skarby, warte szerokiego udostępnienia nie tylko miejscowej publiczności. Dziękujemy także za zgodę na nieodpłatną publikację ilustracji Archiwum Państwowemu we Wrocławiu, Powiatowej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. M. Dąbrowskiej w Kłodzku, Natalii Wellmann-Piotrowicz – opiekunowi Jaskini Radochowskiej oraz Krzysztofowi Ruchniewiczowi, Maciejowi Kozberowi i Bogdanowi Krynickiemu. Dziękujemy również Mieczysławowi Kamińskiemu, Januszowi Kobryniowi, Marii Janowskiej-Bukowskiej i innym osobom, które zgodziły się na ponowną publikację i wykorzystanie posiadanych przez nie zdjęć i materiałów, udostępnionych przed dekadą na potrzeby pierwszego wydania tej książki. Za zainteresowanie publikacją, udział w dyskusjach i wszelkie uwagi jesteśmy również wdzięczni redaktorowi „Wiadomości Bystrzyckich”, Bogusławowi Bieńkowskiemu. Istotnymi materiałami źródłowymi dotyczącymi okresu powojennego podzielił się z autorami Krzysztof Łagojda. Cenne uwagi do tekstu, pozwalające udoskonalić jego ostateczną wersję, otrzymaliśmy od recenzentów naukowych książki, prof. prof. Elżbiety Kościak i Rościława Żerelika z Instytutu Historycznego UW, którym serdecznie dziękujemy za

wnikliwą lekturę naszego maszynopisu. Za pełne zaangażowania podejście i pomoc okazywaną na wszystkich etapach przygotowania tej publikacji dziękujemy zespołowi redakcyjnemu wydawnictwa Księży Młyn, zwłaszcza Małgorzacie Gołąb, która cierpliwie wspierała nas w nadawaniu tekstowi ostatecznego kształtu.

Wierzymy, że tom stanie się ważnym elementem obchodów zbliżającego się 700-lecia posiadania przez Bystrzycę praw miejskich.

Ojciec kłodzkiej historiografii, proboszcz parafii w Ołdrzychowicach Kłodzkich, ks. Josef Kögler w końcu wieku XVIII pisał: *Kto nie ma zrozumienia dla starożytności i przeszłości, temu także myśl o przyszłości jest obojętna.*

1. W panoramie Bystrzycy Kłodzkiej dominują dwie wieże: kościoła parafialnego i ratusza. Od siedmiu wieków wokół tych budowli koncentruje się życie miejskiej wspólnoty

Zrozumienie tego może zrodzić się jednak tylko na fundamencie szerokiej wiedzy o historii, wolnej od uprzedzeń, stereotypów i politycznych ograniczeń. Historia powinna być dla nas pozytywną inspiracją, a czasem ostrzeżeniem, nigdy zaś instrumentalnie wykorzystywanym politycznym argumentem, ciężarem przytłaczającym fatalizmem dawnych konfliktów czy lekceważonym balastem, rzekomo zbędnym w nowoczesnym świecie. Mamy nadzieję, że nasza książka taki właśnie fundament będzie współtworzyć ku pożytkowi lokalnej społeczności. Na jej rozwój patrzyliśmy z zainteresowaniem i sympatią nie tylko jako naukowcy, ale także oddani miłośnicy tego pięknego zakątka Ziemi Kłodzkiej.

Słowo wstępne do wydania I

Od wielu lat odczuwaliśmy w naszym mieście brak nowoczesnego i pełnego opracowania jego dziejów. Był on tym dotkliwszy, iż po 1989 r. wyraźnie wzrosło zainteresowanie przeszłością Bystrzycy Kłodzkiej wśród jej mieszkańców i odwiedzających ją gości. Tożsamość regionalna, która teraz się kształtuje, stara się bowiem uwzględnić także wielowiekowe dziedzictwo historyczne danej wspólnoty lokalnej. Stąd wspieranie przez wiele samorządów inicjatyw wydawania prac historycznych. Kolejne miejscowości, w tym i na Ziemi Kłodzkiej, otrzymywały w wyniku tych działań swoje książki, a Bystrzyca wciąż czekała. Istniejące pozycje (polskie i niemieckie), choć wiele z nich jest bardzo cennych, nie były w stanie zaspokoić wspomnianych społecznych oczekiwań.

Projekt badawczy, którego owoce prezentowane są w tym tomie, narodził się kilka lat temu. Bezpośrednim impulsem do przejścia od dyskusji do konkretnej pracy stało się podjęcie przez władze gminy poprzedniej kadencji zobowiązań finansowych w postaci podpisania w 2006 r. umowy z Dolnośląskim Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym. Wraz ze współpracownikami w pełni poparałam tamtą decyzję, uznając ją za słuszną i niezwykle potrzebną. Poważne wsparcie finansowe okazała również Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej. Zebrane środki finansowe pozwoliły na opracowanie obszernej syntezy dziejów miasta i wydania jej w atrakcyjnej formie graficznej. Nie można tu pominąć wkładu naszych instytucji kulturalnych i grupy bystrzyczan, którzy pospieszyli zespołowi autorskiemu z pomocą, oferując posiadane przez siebie materiały. Dzięki temu wzbogacono bazę źródłową książki, a zwłaszcza jej część ilustracyjną. Staliśmy się w pewnym stopniu współtwórcami książki.

Mam nadzieję, iż mimo wydrukowania książki tylko w języku polskim, fakt jej wydania spotka się z przychylnym przyjęciem u naszych czeskich i niemieckich partnerów i przyjaciół. Zamieszczając stosunkowo obszerne streszczenie książki w ich językach, wydawcy chcą choć w ograniczony sposób dać im szansę zapoznania się z tą ważną publikacją.

Chciałabym, aby dzieło to wywołało możliwie jak największy oddźwięk w naszej społeczności, by nie tylko poszerzało wiedzę, pobudzało do dyskusji, ale było impulsem do powstania innych opracowań. Jak zapewnili mnie autorzy książki, wiele jeszcze kwestii jest niewyjaśnionych, wiele z racji objętości dzieła musieli pominąć lub potraktować skrótowo. Może więc takie tematy podejmiemy sami? Sugestię taką kieruję zwłaszcza do niemałej grupy studentów wywodzących się z naszego miasta. Może pisząc swe prace magisterskie i inne, będą mogli zgłębić także naszą lokalną problematykę.

Książka niewątpliwie znajdzie się na półce lektur obowiązkowych w szkolnych i publicznych bibliotekach oraz w wielu bystrzyckich domach. Podobnie jak autorzy pragnęłabym, aby była wykorzystywana przez młodzież szkolną, nauczycieli i wszystkich zainteresowanych przeszłością naszej małej ojczyzny. W ich imieniu dziękuję autorom i wydawcom książki za trud włożony w jej powstanie.

Renata Surma

Burmistrz Bystrzycy Kłodzkiej
Bystrzyca Kłodzka, grudzień 2007